

РЕЦЕНЗІЇ

«ЖИТТЯ ЗІ СМЕРТЮ НЕ ЗАКІНЧУЄТЬСЯ...»

(рецензія на книгу: Втеча заради життя [Текст] :
науково-художнє видання / [упорядн. Безобразова Л. Л].
– Полтава : ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2010. – 366 с.)

Проходять роки, згасають люди, мов зірки, а з нами залишаються їхні безцінні плоди титанічної праці та пам'ять про них, і тому ще за життя відомий український письменник Леонід Петрович Бразов (Безобразов) написав: «Життя кожного з нас, хай це звучить парадоксально, із смертю не закінчується. Але тривалість його не однакова. Когось довго пам'ятають, іншого... Усе залежить від твоїх земних справ, тобто, що по собі залишив». Леонід Бразов (такий псевдонім з'явився в нього після перших публікацій) написав понад 20 книжок прози загальним накладом майже 1 мільйон примірників. І знову до українського читача повернулася його книга із символічною назвою «Втеча заради життя», у якій уміщена повість «Втеча з-під слідства», підготовлена до друку донькою письменника Ларисою Леонідівною Безобразовою. Науково-художнє видання складається з передмови «Погляд через 25 років» Лариси Безобразової, повісті «Втеча з-під слідства» Леоніда Бразова, коментарів, спогадів, промов лауреатів літературної премії імені Леоніда Бразова.

Гостросюжетна повість «Втеча з-під слідства» Леоніда Бразова вперше була надрукована в 1991 році завдяки очільникові Полтавської письменницької організації Т.Г. Нікітіну. У перші роки незалежності України науковці, митці, діячі культури та освіти отримали можливість відкрито обговорювати таку болісну для суспільства тему, як політичні репресії 1930-х років ХХ століття.

Далеко не кожному довелося пройти до кінця всі кола тюремного пекла, не зламатися, не впасти на коліна, зберегти в собі людське, залишитися живим. Тоталітарна система – велика сила, яка може розчавити, втоптати в багнюку, знеславити найвідоміших учених, письменників, лікарів, інженерів, робітників, селян – будь-кого. У ній усе спрямоване проти людської гідності: арешти й обшуки без пояснення причин і переважно в пізній час; утримання в переповнених камерах в умовах гірших, ніж у хліві для худоби; виснажливі допити із застосуванням фізичної сили.

Повість має автобіографічний характер, оскільки в образі Петра Цєбрія вгадується сам автор Леонід Бразов, який двадцятидворічним юнаком потрапив у жорна сталінської терористичної машини в 1938-1939-х роках ХХ століття, був заарештований як український буржуазний націоналіст за підготовку замаху на Сталіна і Калініна та за антирадянські анекдоти і провів одинадцять місяців у катівнях НКВС. Невипадково його донька Лариса Леонідівна вмістила в книзі фотографію батька, узятую зі слідчої спра-

ви Л.П. Безобразова з архівів КДБ Полтавської області. Цілком закономірне художнє оформлення науково-художнього видання майстрами пензля А.М. Тимошенко та Ю.М. Тимошенком, які на титульному листі зобразили будинок СБУ (КДБ – НКВС) м. Полтави, розташований на вулиці Жовтневій, 39, та інші малюнки, пов'язані з в'язницею. Двоповерховий будинок Селянського банку споруджено у стилі російського модерну, а в пам'яті полтавців він закарбувався як утілення масових політичних репресій 1937-1938 років ХХ століття. Цей будинок постає символом сталінської епохи в повісті Л. Бразова. Це управління та його міські й районні відділи виконували всю роботу зі здійснення масових політичних репресій на Полтавщині: енкаведисти заарештовували людей, вели допити із застосуванням тортур, складали обвинувачувальні висновки за частиною кримінальних справ, виносили позасудові вирокі і самі ж їх виконували. Як свідчать факти, на Полтавщині протягом 1937-1938-х рр. було репресовано 9941 особу [с. 285]. Художнє оформлення яскраво відображає характер усієї книги.

Почнемо з назви повісті. Утечу з-під слідства здійснив Петро Цебрій, який опинився серед «ворогів народу»; утечу здійснив і Сергій Забара, який повинен проводити «слідство», тому слово «втеча» в назві – це символ боротьби зі страхом, зі смертю, з байдужістю, одвічна боротьба людини між двома виборами – добром і злом. Тож не випадково це слово збережене і в назві рецензованої книги.

Три частини повісті Леоніда Бразова «Втеча з-під слідства» названі прізвищами головних героїв – «Цебрій», «Забара», «Осьмач». Це герої з різними характерами, життєвими принципами, долями. Єдине, що їх об'єднує, – так це час, у який їм довелося жити. Прізвища героїв як назви композиційних частин твору підкреслюють стилістику епохи тотальної влади, коли людей швидко ділили на своїх та чужих, на друзів та ворогів, на зеків та втікачів і намагалися уніфікувати цей поділ ярликами та номерами. У центрі повісті – долі трьох молодих чоловіків, майже ровесників, міліціонера і двох офіцерів держбезпеки, зведених автором у часопросторі м. Полтави другої половини 30-х років ХХ століття.

Сюжет повісті стрімкий і захопливий. Блискавична подія з пістолетом біля пам'ятника Сталіну, арешт Петра Цебрія, Сергій Забара та його знайомство з Оленою. Утеча з-під слідства, утеча від системи... Не так уже й багато героїв, але образи чітко змальовані, дії вмотивовані їхніми характеристиками, які постають у нашій уяві. Динамізм переплітається з ліризмом, спогадами, ретроспективами в минуле героїв.

Під час читання повісті можна говорити про її документальність, особливо, коли мова йде про описи тюремного побуту, про правдивість змалювання свідчить також схожість описів з тими, які ми спостерігаємо в романі І. Багряного «Сад Гетсиманський».

Простежуючи розвиток подій повісті, ми розуміємо, що Петро Цебрій та Сергій Забара – це певні частинки самого автора, Леоніда Бразова, який сам пройшов через лещата НКВС, але вірить в існування у таких людей честі й совісті. Недаремно його повість закінчується словами: «Справжні люди і в безвиході повинні боротися. До справжніх і належали обидва. Навіть у ті безпросвітно-похмурі часи були такі...» [с. 116]. У творі чітко розмежову-

ються два світи: світ порядних і чесних людей і світ катів та пристосуванців-наклепників.

Леонід Бразов майстерно володів технікою розвитку читацьких сподівань, які навмисне закодував у назві твору, у несподіваних, майже романтично-казкових зустрічах головних героїв. Назва повісті налаштовує очікування читача на втечу героя, проте якого саме – залишається загадкою майже до кінця повісті, бо втікачів у фіналі стає двоє.

Пересторогою лунають слова з уст Петра Цебрія: «Там був один колишній секретар райкому, так він мені дещо розтлумачив. Щоб, значить, боялися, щоб у країні панував страх, тоді нею легко керувати» [с. 46]. Автор застерігає читачів: якщо людина перебуває в таких умовах, то в результаті може втратити своє людське «я», перетворитися в сліпе знаряддя чужої волі.

З упевненістю можна стверджувати, що для сучасного покоління повість «Втеча з-під слідства» стане школою духовного гарту, усвідомленням не лише трагізму долі українського народу, а й незламності духу, на засадах якого доцільно розбудовувати сучасну Україну як європейську державу.

Літературна аура Леоніда Бразова багатогранна, але чітко визначена відвертістю, щирістю, прагненням до збереження людської гідності. Правдиві образи, мужні характери героїв, їхні вчинки, злети і падіння на перехрестях добра і зла – усе це автором вихоплене з виру швидкоплинного життя. Його твори, зокрема і повість «Втеча з-під слідства», допомагають людям стати добрішими, чеснішими і щасливішими.

У коментарях уміщено наукові розвідки істориків, літературознавців, лінгвістів, предметом дослідження яких послугувала повість «Втеча з-під слідства» Леоніда Бразова. Відомі історики П. Киридон, Л. Бабенко, Б. Год, О. Єрмак запропонували історико-політичний коментар більшовицького тоталітарного режиму в радянській Україні 1920-1930-х років ХХ століття. «Апогею терор сягнув 1937-1938-х років, у часи «єжовщини». Лише 1937 року кількість арештантів порівняно з попереднім роком зросла в 10 разів, – пише П. Киридон. – За сфабрикованими справами було засуджено сотні тисяч членів вигаданих підпільних і шпигунських організацій. «Найпопулярнішою» тоді стала 58 стаття Кримінального кодексу «Контрреволюційна діяльність». Вона мала 14 пунктів, серед яких фігурували як збройне повстання, захоплення влади, так і пропаганда чи агітація проти радянської влади» [с. 126-127]. Як свідчать історичні факти, масові репресії створювали атмосферу страху, виправдовуючи більшовицьку терористичну диктатуру гігантськими масштабами ворожої діяльності противників режиму. Суспільство переживало глибоку кризу, морально деградує, адже доноси вважалися благом і навіть громадянським обов'язком кожного. Приклад вітчизняної історії ленінсько-сталінської доби яскраво ілюструє справжнє обличчя тоталітарного більшовицького режиму.

Літературознавці О. Ніколенко, Н. Марченко, О. Орлова, В. Сарاپин, Л. Чередник, О. Зелік, А. Чеботарьова, І. Фісак, М. Зуєнко запропонували ґрунтовний літературознавчий коментар повісті «Втеча з-під слідства» Л. Бразова. У наукових розвідках з'ясовано типологію образів повісті, проблему «людського фактора», проблему людини і системи, мотив лжесвідчення, морального вибору людини, два протилежні світи тогочасної системи та ін.

Літературознавці вважають, що історична достовірність, скрупульозна деталізація часових і просторових реалій, спостережливе відображення духу епохи, вивіреність сюжетів і тонка робота зі словом являють собою лише зовнішню форму реалізації метаідеї автора: особистість може відповідати своєму первісному призначенню та покликанню – бути носієм любові, честі та чесності навіть тоді, коли суспільство перебуває по той бік добра, правди, свободи.

Письменник Леонід Бразов належав до покоління тих людей, доля яких була органічно пов'язана з долею багатостраждальної Батьківщини та українського народу, тому не випадково у своїй повісті він майже документально відтворив історичні події в тогочасній Україні.

Мовознавчі студії репрезентовані Л. Корневою, яка дослідила внутрішнє мовлення в повісті Л. Бразова, а також Ю. Браїлко, яка схарактеризувала мовлення героїв повісті як важливий художній засіб їхньої характеристики. Внутрішнє мовлення персонажів повісті є головним способом оповіді. Письменник психологічно тонко і правдиво відтворює складний та суперечливий світ персонажів, рух розуму та серця героїв, що загострює значущість зображуваних конфліктів. Авторське «Я» простежується не тільки у зверненні до читачів, а й у зверненні до героя. Так виникає в художньому творі «двоголосе слово»: авторські думки відбиваються у внутрішньому мовленні героїв. Можна стверджувати, що ці два голоси створюють мозаїчний візерунок оповідної тканини повісті, який є неповторним і характеризує ідіостиль письменника Леоніда Бразова.

Методичні розмисли Т. Демиденко щодо вивчення повісті в шкільному курсі історії Полтавщини в 10 класі репрезентовані в уроці «Великий терор» на Полтавщині очима історика та письменника».

Про події 1938-1939-х років ХХ століття можна дізнатися від свідків, які повертають у реалії минулого, а це спомини О. Рощинського «Хроніка з пекла», з яких ми дізнаємося, що він у камері зустрівся з ректором будівельного інституту Т.Т. Маньком, а також з інститутським товаришем Л. Безобразовим. Цікаві спогади двоюрідної сестри Л. Бразова К. Терехової, викладені в листах до племінниці – Лариси Безобразової; С. Ремчукова «Пам'ятні зустрічі з Леонідом Бразовим»; Н. Турчин «Пригадую»; П. Стороженка «Леонід Бразов – спокійна мудрість».

У 2007 році Полтавська обласна рада заснувала літературну премію Леоніда Бразова. В останньому розділі «Промови лауреатів літературної премії імені Леоніда Бразова» вміщено виступи В. Пащенко, Р. Плотникової, В. Мирного, Л. Віцені, І. Нечитайла, В. Посухова та ін.

Науково-художнє видання «Втеча заради життя» адресоване вчителям-філологам, учителям-історикам, викладачам, студентам філологічного та історичного факультетів, усім шанувальникам красного письменства. До літературної криниці Л.П. Бразова приходитимуть учні, студенти, науковці, письменники, черпатимуть із неї досвід, знання, насолоду й цим перетворять у безсмертя його славне ім'я.

*ТЕТЯНА НІКОЛАШИНА,
кандидат філологічних наук*

Одержано 14.06.2011 р., рекомендовано до друку 15.11.2011 р.